

Є. Мних, д-р екон. наук, проф.
Львівський національний університет ім. Івана Франка

МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЄТЬСЯ П(С)БО

Сучасний розвиток економічного аналізу діяльності підприємств значною мірою забезпечується реформуванням системи бухгалтерського обліку і звітності, яке зумовлено переходом до національних стандартів за Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (П(С)БО). Саме зміна інформаційного потоку для проведення економічного аналізу, як за формою, так і за змістом, спричинила перебудову моделі аналітичного пошуку, оцінки і діагностики. У даному аспекті слід виокремити основні пріоритети. Насамперед, інформація управлінського і фінансового обліку дає широкі можливості для оцінки господарських явищ і процесів, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, що, врешті-решт, сприяє уніфікації інформаційної бази економічного аналізу для досягнення інтересів внутрішнього і зовнішнього управління, позбавляє необхідності ведення подвійного обліку та аналізу — «для себе» та для контролюючих органів. У той же час об'єктивна, повна, стандартизована обліково-аналітична інформація забезпечує взаєморозуміння, підвищує довіру, приваблює партнерських відносин. Адже, за даними спеціальних анкетних опитувань підприємців, до 50 % облікової інформації спотворюється, понад 10 % господарських явищ і процесів не обліковується взагалі, майже кожен господарюючий суб'єкт володіє засобами «захисної бухгалтерії» в усій гамі приписок, дописок, неправильного списання тощо.

Раніше, коли бухгалтерський облік прив'язувався до податкового, підприємства були зацікавлені у завищенні витрат, аби зменшити оподатковуваний прибуток. Ще значніші зловживання спостерігалися в обліку реальних господарських процесів, які спотворювалися. За нових умов такі операції не мають сенсу.

Керуючись принципами ведення обліку та складання звітності за національними стандартами, обліково-аналітична діяльність робить акцент на переважанні економічного змісту господарських явищ і процесів чи управлінських рішень над їх юридичною

формою. Тому пріоритетною є ефективність підприємницьких дій порівняно із застережністю відхилень від регламентів ієрархічної управлінської надбудови. Така трансформація економічного мислення обліково-контрольного апарату вимагає тривалішого часу, бо за спеціальними обстеженнями майже половина працівників даних служб хотіли б діяти у регламентованішому режимі, застрахувати свої дії різноманітними положеннями та інструкціями. Широкого економічного світогляду, аналітичного мислення вимагають принципи дохідливості, доречності, обачності інформації, що значно посилює роль економічного аналізу у забезпеченні ефективності управлінських рішень.

З переходом на національні стандарти виникає необхідність аналізу ефективності облікових систем, вибору інформаційного забезпечення стратегічного й оперативного менеджменту, оскільки господарюючі суб'єкти формують власну облікову політику, яка б достовірно відображала фінансовий стан, результат господарської діяльності і зіставність фінансових показників. Разом з тим така облікова політика дає змогу об'єктивно аналізувати еволюцію підприємництва, ефективність стратегічного і тактичного менеджменту. Адже в ринковому середовищі для оцінки ризику участі капіталу важливішою є характеристика тренду динамічного ряду досліджуваних показників, аніж абсолютні чи відносні відхилення від базового рівня.

Інформаційні потоки за вимогами П(С)БО дають можливість виокремити активну або пасивну участь в обороті капіталу всіх суб'єктів господарювання, чітко визначити фінансові результати такої участі. Вибираючи облікову політику на основі принципу обачності, підприємці мають можливість досягати такого фінансового стану, за яким активи чи дохід не завищуються, а зобов'язання чи витрати не занижуються. Обґрунтованою слід вважати концепцію оцінки активів підприємства, за якою активи відображаються у балансі за умови їх достовірної оцінки та досягнення очікуваної економічної вигоди у майбутньому при їх використанні. Це означає, що застосовувані ресурси, які не дають економічної вигоди, списуються у витрати періоду. Така класифікація активів дозволяє об'єктивно оцінювати ефективність обороту капіталу і забезпечити дійовий вплив на його рух. Це стосується також інших категорій, в аналізі та оцінках щодо яких підприємець отримує більше повноважень, хоча при цьому і посилюється його відповідальність, яка врешті-решт виражається відповідними економічними вигодами чи втратами. Факторний аналіз за критеріями кінцевих фінансових результатів поширю-

ється на вибір облікової політики та системи оподаткування, визначення характеру менеджменту, форм і масштабів підприємництва, обґрунтування партнерських відносин. Отже, орієнтуючись на вимоги П(С)БО, нова облікова та звітно-статистична інформація може забезпечувати інформаційні потреби аналітиків стосовно діагностики, оцінки і пошуку за такими напрямками:

- сучасний стан та зміна і розвиток економічного потенціалу господарюючого суб'єкта;

- рух капіталу та ефективність участі у капіталі підприємства;

- ефективність придбання, продажу і володіння цінними паперами;

- ефективність партнерських відносин і здатність господарюючого суб'єкта своєчасно виконувати свої зобов'язання за поставками і платежами;

- ефективність та якість виробничо-фінансового менеджменту і пайова участь у кінцевих фінансових результатах;

- дійовість і результативність тактичного регулювання діяльності господарюючого суб'єкта;

- реальна забезпеченість зобов'язань підприємства, ефективність антикризового управління за появи кризових ситуацій;

- стан і результативність дивідендної політики.

Разом з тим П(С)БО дозволяють вести гнучку облікову політику, змінювати параметри облікового процесу з метою найповнішого задоволення інформаційних потреб керівників і контролюючих органів. Виходячи з цього, можна визначити загальну модель фінансового аналізу відповідно до можливостей інформаційної бази бухгалтерського обліку і звітності, що формується за вимогами П(С)БО (рис. 1).

Враховуючи ступінь порівняності показників динамічного ряду у моделі фінансового аналізу, значно розширюється сфера стратегічних досліджень, що дозволяє імітувати перспективу господарюючого суб'єкта. Це стосується, насамперед, параметрів віддачі авансованого капіталу, кризових порогів і періодів їх подолання, плато- і кредитоспроможності тощо. Зрозуміло, що інформаційні потоки фінансового аналізу можуть бути модернізовані на вимогу користувачів. Разом з тим можна очікувати обмеження оперативного фінансового аналізу, оскільки значне скорочення обов'язкової звітно-статистичної інформації здатне на певний час обмежити інформаційний потік внаслідок синдрому відсутності директивного управління.

Рис. 1. Загальна модель фінансового аналізу діяльності господарюючого суб'єкта

Суттєві зміни моделі фінансового аналізу можуть відбутися з використанням звітної інформації за П(С)БО 2 «Баланс». Ця

найузагальненіша, але реструктуризована за економічним змістом інформація дає об'єктивну характеристику не лише фінансового стану, а й ідеології фінансового менеджменту господарюючого суб'єкта. Принагідно відзначимо, що впроваджується як новий економічний зміст до статей балансу, так і нова структурна будова активів і пасивів. Визначення і визнання активів, зокрема, пов'язано не з правом власності, а з можливостями контролювати вигоди та перебирати ризики від використання майна. У балансі досягається така структуризація інформації, за якою можна оперативно оцінити стан платоспроможності господарського суб'єкта, а розмежування поточних і непоточних активів і зобов'язань дає можливість легко контролювати суму оборотного капіталу. Разом з тим слід мати на увазі, що при порівняльному аналізі балансів необхідно враховувати особливості облікової політики господарюючих суб'єктів, що порівнюються. Суттєвими тут є принцип визнання цінностей, обраний метод нарахування амортизації, відповідність структурної будови балансу тощо.

Стан ринкового середовища визначається тим, що одні господарюючі суб'єкти можуть брати пайову участь у функціонуванні інших. Вони стають фінансовими співвласниками і заінтересовані в отриманні економічних вигод від вкладеного капіталу. Саме інформація балансу дає можливість аналізувати активну чи пасивну участь пайовика, його можливості впливу на прийняття управлінських рішень і мотивовану поведінку. Разом з інформацією звіту про фінансові результати можна визначити такі основні характеристики пайової участі: а) частка пайового капіталу та її зміна; б) ступінь суттєвості впливу пайовиків на прийняття управлінських рішень; в) фактичні та очікувані дивіденди та зміни дивідендної політики; г) активність пайового капіталу та його стратегічні цілі. Разом з тим можна оцінити ефективність операцій з цінними паперами, доцільність і віддачу використання боргових цінних паперів.

Ширший простір для аналітика надає інформація про стан дебіторської і кредиторської заборгованості. Якщо раніше можна було скласти характеристику лише зміні обсягу структури та співвідношенню допустимої і недопустимої дебіторської та кредиторської заборгованості, то у новому балансі подана інформація, що виражає первісну вартість та чисту реалізаційну вартість заборгованості і резерв сумнівних боргів. Це вказує не лише на реальність заборгованості і ступінь платоспроможності, а й характеризує рівень ризику розрахункових операцій, маневрування у фінансовому менеджменті. Сам процес резервування сумнівних боргів має глибоку аналітичну основу щодо дослідження динамі-

чного ряду боргів за минулий період, групування за кількістю прострочених днів оплати та визначення відсотка сумнівних боргів як ступеня ризику неплатежів. Крім того, використовуючи інформацію приміток до балансу, можна визначити середній борг у розрахунку на одного дебітора і кількість дебіторів, що найсуттєвіше вплинули на формування боргу.

Істотні зміни і більші аналітичні можливості формуються при дослідженні пасивів господарюючого суб'єкта, насамперед аналізі джерел власного капіталу та поточних і довготермінових зобов'язань. Виокремлення у структурі власного капіталу пайового, неоплаченого та додаткового дає об'єктивнішу оцінку залучених джерел покриття активів, характеризує можливості підприємства у маневруванні фінансовими ресурсами. Нова форма відображення власного капіталу є чіткішою, оскільки не містить зобов'язань типу «резерви наступних виплат і платежів» та «доходи майбутніх періодів».

Інформація про власний капітал виступає основою для заснування і розвитку підприємницької діяльності, оскільки він виконує найсуттєвіші функції господарювання — довгострокового фінансування, відповідальності і захисту прав кредиторів, компенсацій, збитків, що утворилися, кредитоспроможності, фінансового забезпечення ризику, владності, розподілу вигод. Дані про власний капітал вміщені у балансі разом з інформацією П(С)БО 5 «Звіт про власний капітал». Вони дають можливість оцінити фінансову політику господарюючого суб'єкта, встановити структуру і джерела утворення його капіталу, фактори, що вплинули на зміни власного капіталу, ефективність акціонерної діяльності тощо. Інформація пасиву, хоча й структуризованіша, проте і в ній спостерігається певна невідповідність у відображенні зобов'язань. Наприклад, у другому розділі пасиву «Забезпечення наступних витрат і платежів» показані також поточні зобов'язання (забезпечення виплат персоналу). Разом з тим серед зобов'язань щодо цільового фінансування чи іншого забезпечення можуть бути і поточні, і довгострокові. Слід зауважити, що виокремлення такого підрозділу в пасиві балансу дає можливість оцінити ступінь гарантії погашення наступних витрат і платежів, а отже, і якість ділового партнерства.

Більш структуризованими є довгострокові зобов'язання, а тому інформація третього розділу пасиву в сукупності з даними приміток до балансу вказує не лише на фінансову стійкість та економічну перспективу господарюючого суб'єкта, а й на стан довіри і ризик партнерських угод.

У такому ж аспекті не менш важливою для аналізу є інформація про стан і характер поточних зобов'язань. Саме вони разом з доходами майбутніх періодів є основним індикатором ступеня платоспроможності підприємства. Ширша структура поточних зобов'язань дозволяє навести оцінку взаємовідносин з банком, бюджетом, працівниками, органами страхування та учасниками. Дослідження зміни структури поточних зобов'язань, їх співвідношення зі зміною активів дозволяє створювати аналітичне забезпечення поточного фінансового менеджменту за нестабільного середовища з метою мінімізації ризику банкрутства. У загальному вигляді аналітичні можливості бухгалтерського балансу подані у табл. 1.

Таблиця 1

АНАЛІТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ

Параметри оцінки фінансового стану	Зміст досліджуваних показників
Зміна економічного потенціалу	Абсолютне і відносне відхилення валюти балансу за досліджуваний період
Інвестиційна привабливість та ризик партнерських відносин	Частка оборотного капіталу у структурі активів; частка високоліквідного капіталу (поточних фінансових інвестицій і грошових коштів та їх еквівалентів) у структурі активів; структура і динаміка дебіторської заборгованості; динаміка і структура власного капіталу; динаміка і структура кредиторської заборгованості
Обсяг і структура фінансової діяльності	Обсяг і динаміка масштабів участі в капіталі; обсяг і структура довгострокових і поточних фінансових інвестицій; обсяг та співвідношення вексельних операцій
Фінансова стійкість	Зміна частки необоротного капіталу; співвідношення власного і залученого капіталу; частка довготермінового залученого капіталу; сальдо дебіторської і кредиторської заборгованості; частка визнаної (реальної) вартості активів в їх загальній вартості
Ліквідність (платоспроможність)	Абсолютна; проміжна; загальна; обіговість запасів; обіговість дебіторської та кредиторської заборгованості
Стан кредитування	Обсяг, структура і динаміка кредитів; зміна частки довгострокових кредитів; коефіцієнт забезпеченості кредитами

Зрозуміло, що на запит користувачів діапазон розв'язку аналітичних задач відповідно до інформації бухгалтерського балансу та синтетичного і аналітичного обліку може бути значно розширений.

Суттєвий розвиток методології фінансового аналізу досягається з переходом на П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» і П(С)БО 4 «Звіт про рух грошових коштів». Інформація цих звітів не тільки доповнює характеристику фінансового стану, встановлену даними балансу, а й дозволяє оцінити ступінь досягнення кінцевої мети господарювання за видами діяльності та ефективність виробничо-фінансового менеджменту в цілому. Чистий результат змін надходження та видатків коштів може бути встановлений з використанням інформації балансу та звіту про фінансові результати, чистий рух коштів за звітний період (з результатом надходжень чи видатків) — у структурі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, а також як процес формування фінансових результатів. Саме коригування прибутку (збитку) операційної діяльності на величину нарахованої амортизації і нереалізованих курсових різниць, збільшення чи зменшення (забезпечень, оборотних активів, витрат і доходів майбутніх періодів, поточних зобов'язань і сплачених відсотків і податку на прибуток) з урахуванням руху коштів від надзвичайних подій найточніше виражає зміну фінансового результату операційної діяльності за звітний період. Порівняльна характеристика таких змін за абсолютними чи відносними величинами, а також за еластичністю доавансованого капіталу (в т. ч. власного) наводить найповнішу характеристику ступеня досягнення кінцевої мети у стратегічному фінансовому менеджменті операційної діяльності.

Аналогічно можна аналізувати інвестиційний менеджмент за рухом коштів у результаті інвестиційної діяльності. Сальдо продажу і придбання фінансових інвестицій, необоротних активів і майнових комплексів слід оцінювати не лише за абсолютною зміною надходження чи вибуття в аналізованому періоді, а й стратегічною мотивацією такого обороту з використанням первинної інформації.

Рух коштів у результаті фінансової діяльності виражає стан кредитних відносин та цільового використання прибутку. Відстеживши рух коштів, можна встановити пріоритетні напрями позитивних змін та чинники стратегічного і тактичного плану. Головним у цьому є не миттєва вигода, а стабільність позитивних змін.

Значно ширший діапазон аналітичних досліджень фінансових результатів діяльності господарюючого суб'єкта можна отримати

з облікової інформації, складеної за П(С)БО. Структуризована інформація за видами діяльності, за характеристиками визнання доходів і витрат та у співвідношенні до залученого у господарський процес капіталу дає широку гаму кількісних та якісних параметрів отриманого кінцевого фінансового результату. Схематично загальну модель аналізу фінансових результатів діяльності підприємства подано на рис. 2.

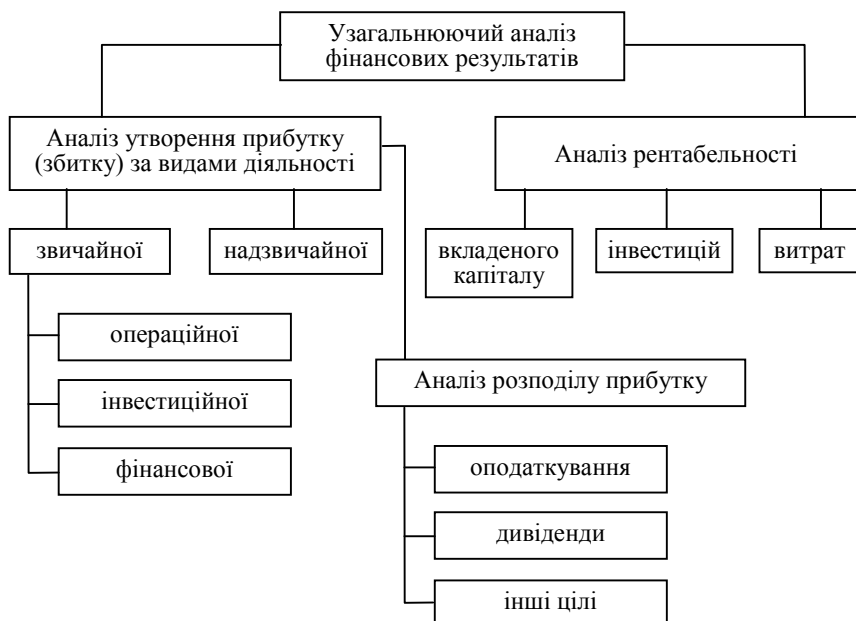

Рис. 2. Загальна модель аналізу фінансових результатів діяльності господарюючого суб'єкта

Нова якість інформації пов'язана з:

- визначенням та класифікацією доходів і витрат відповідно до вимог міжнародних стандартів;
- виокремленням видів діяльності, які виражають особливості ринкових відносин господарюючого суб'єкта;
- чітким виділенням пайової участі виробничих, управлінських, збутових та інших ділових суб'єктів у досягнутому кінцевому результаті;
- можливостями рейтингової оцінки ділових результатів за різними напрямками діяльності у стратегічному та оперативному планах.

Можливості аналізу фінансових результатів за інформацією П(С)БО подані у табл. 2.

Таблиця 2

**МОЖЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЗА П(С)БО**

Завдання аналізу фінансових результатів	Зміст досліджуваних показників
Загальна оцінка досягнутого рівня	Обсяг і динаміка валового і чистого прибутку (збитку) в цілому і за видами діяльності. Рентабельність авансованого капіталу і витрат та її динаміка
Структурні зміни у формуванні фінансових результатів	Зміна питомої ваги прибутку (збитку) звичайної і надзвичайної діяльності. Зміна питомої ваги прибутку (збитку) операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Зміна частки прибутку (збитку) від участі в капіталі. Вплив податків і зборів на формування чистого прибутку (збитку)
Резерви отриманих фінансових результатів	Обсяг втрат прибутку у зв'язку з неправильним визнанням доходів і витрат. Обсяг недоотриманого прибутку за факторами обсягу, структури, собівартості і цін. Обсяг втрат прибутку від участі в капіталі
Фінансові результати акціонерної діяльності	Зміна чистого прибутку в розрахунку на просту акцію. Дивіденди на просту акцію. Частка прибутку (збитку) від інвестицій в асоційовані підприємства від спільної діяльності та інвестицій у дочірні підприємства. Зміна чистого прибутку власників простих акцій під впливом дивідендів на привілейовані акції
Відносні характеристики прибутковості (збитковості)	Співвідношення валового (чистого) прибутку до всього авансованого (власного чи залученого) капіталу. Співвідношення чистого прибутку до фінансових інвестицій (в т.ч. довгострокових і поточних). Дивіденди на акціонерний капітал. Рентабельність акцій. Інші

Важливим моментом аналізу є досягнення порівняності показників у динамічному ряду з урахуванням інфляційних процесів, зміни облікової політики, обсягу і структури акціонерної діяльності. Коректнішим є зіставлення можливостей і наслідків впливу на фінансові результати. Це стосується, насамперед, виробничих, управлінських та збутових ресурсів.

Маючи більший простір у визначенні доходів і витрат, працівники облікового апарату змушені мотивувати свою облікову

політику, що неминуче збільшує обсяг аналітичних досліджень стосовно змісту вирішення управлінських завдань. Це призводить до тіснішої інтеграції обліково-аналітичних робіт, їх поєднання з процесом вироблення та виконання управлінських рішень. Очевидно, відпадатиме потреба у вузькій спеціалізації підрозділів управлінської системи, а стане можливим приведення її у відлагоджений механізм підприємництва, де пріоритетною стане мотивація фінансового успіху, а не регламентація і контроль управлінських функцій.

Розділ IV. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

А. Шеремет, д-р екон. наук, проф., засл. діяч наук Росії
Московський державний університет ім. М. В. Ломоносова

КОМПЛЕКСНЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРЕДПРИЯТИЯ

*Современно ли понятие
комплексного экономического анализа?*

«Долгое время на Западе, — пишет французский профессор Жак Ришар, — анализ хозяйственной деятельности предприятия часто ограничивался анализом финансового состояния, т. е. в основном сводился к изучению рентабельности и платежеспособности предприятия. Российский читатель, пожелавший приобрести в США или во Франции книгу по экономическому анализу деятельности предприятия, не найдет ее. Зато он обнаружит там изобилие изданий по анализу финансовой деятельности, которые все, используя очень похожие схемы, увлеченно трактуют рентабельность и платежеспособность, отведя очень скромное место изучению других показателей оценки результатов хозяйственной деятельности предприятия». «Думаю, — продолжает ученый, — что в новом международном контексте по управлению предприятиями необходимо отдавать предпочтение всестороннему подходу к обучению, при котором анализ финансовой деятельности